

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Prematüre Çocuklara Yaklaşımların Ebeveynler Üzerindeki Etkisine Yönelik Sosyolojik Bir Analiz

A Sociological Analysis of the Impact of Approaches to Premature Children on Parents

Murat TOPRAK¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Siirt, murattoprak88@gmail.com, orcid.org/0000-0002-3732-6026

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

05.06.2024

Kabul/Accepted:

28.10.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1496273

Anahtar Kelimeler

Ebeveyn, premature, sosyal ilişki, deneyim, damga.

Keywords

Parent, premature, social relationship, experience, stigma.

ÖZ

Bu çalışma, deneyimlerin etkisiyle ortaya çıkan insan ilişkilerini inceleyerek, insanların sosyal gerçekliklerinin zaman içinde nasıl değiştiğini ele almıştır. Özellikle, özel gereksinimli bir prematüre çocuğa sahip olmak ebeveynlerin sosyal ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkiyle birlikte ebeveynler, yoğun ve hızlı bir süreç içinde yer alarak farkında olup olmadan belirgin bir değişim yaşamışlardır. Ebeveynler, bu değişimi öncelikle kendi iç dünyalarında ve özel alanlarında hissetmiş, ardından sosyalleşme sürecinin de etkisiyle kamusal alandaki ilişkilerinde de dönüşüm yaşamaya başlamışlardır. Bu bağlamda, çalışma, özel gereksinimli prematüre çocuk sahibi ebeveynlerin değişen sosyal ilişkilerini ve gündelik hayatlarını incelemeyi hedeflemiştir. Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları da araştırılmıştır. Araştırmada nitel bir yöntem kullanılarak yarı yapılandırılmış görüşme teknikleriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma, ebeveynlerin sosyal ilişkilerindeki değişimlerle birlikte hem ilişkilerin yoğunluğunda hem de bireysel farklılıklarda belirgin değişiklikler yaşandığını vurgulamıştır. Ebeveynlerin çocuklarına yönelik yaklaşımlarda damgalanma sorunuyla sıkça karşılaştıkları, bu yüzden çocuklarının gelişimini olumsuz etkileyen olaylar, kişiler ve mekânlardan uzak durdukları, tepki gösterdikleri veya göz ardı ettikleri belirlenmiştir.

ABSTRACT

This study examined how people's social realities change over time by examining human relationships that are influenced by experiences. In particular, having a premature child with special needs significantly affected parents' social relationships. With this effect, parents have experienced a significant change, whether they were aware of it or not, by taking part in an intense and rapid process. Parents first felt this change in their own inner worlds and private spheres, and then started to experience transformation in their relationships in the public sphere with the effect of the socialization process. In this context, the study aims to examine the changing social relations and everyday life of parents of premature children with special needs. In addition, how parents meet the needs of their children was also investigated. In-depth interviews were conducted with semi-structured interview techniques using a qualitative method. The study emphasized that with the changes in parents' social relationships, there were significant changes in both the intensity of relationships and individual differences. It was determined that parents frequently face the problem of stigmatization in their approaches towards their children, so they avoid, react to or ignore events, people and places that negatively affect their children's development.

Atıf/Citation: Toprak, M. (2025). Prematüre Çocuklara Yaklaşımların Ebeveynler Üzerindeki Etkisine Yönelik Sosyolojik Bir Analiz. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 1, 1-12

Sorumlu yazar/Corresponding author: Murat TOPRAK, murattoprak88@gmail.com

1. Giriş

İnsanların gündelik hayat ilişkilerini belirleyen faktörlerin başında deneyimlenen olaylar gelmektedir. Bu olaylar gündelik hayat ilişkilerini belirleyebildiği gibi etkileşimin öznelere de değiştirebilmektedir. Aynı zamanda olaylar, gündelik hayat ilişkilerinin biçimini ve yönünü de doğrudan etkilemektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın konusu, özel gereksinimli prematüre çocuğa sahip ebeveynlerin gündelik hayat ilişkilerinde yaşadığı değişimdir. Çocuğun doğması ve özel durumunun boyutu ebeveynin gündelik ilişkilerine doğrudan etki etmektedir. Yoğun ve tempolu süreç, ebeveynin çocuğu kendi gündelik hayatının merkezine almasına ve ilişkisel ağı bu şekilde oluşmasına sebep olmaktadır.

Ebeveynin özel gereksinimli prematüre çocuğa yaklaşımın duygusal yoğunluğu ve hassasiyeti özel ve kamusal alanlarda belirgin hale gelirken birincil ilişkilerin kurulduğu kişilerde önemli değişim yaşanmaktadır. Çevrenin çocuğa yaklaşımı burada etkili olurken ebeveynin duygu yoğunluğunu anlayan, paylaşan ve “yaşayan” insanlar birincil ilişkilerde tercih edilmektedir. “Ortak bir dünya” etrafında şekillenen gündelik ilişkiler yoğun bir duygudaşlığa doğru tezahür etmektedir. Özel gereksinimli prematüre çocuğa sahip olan ebeveynlerin ortak dünyasını anlamak ve gündelik hayatlarındaki belirgin değişimleri ele almak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Ebeveynlerin sosyal gerçekliği özel gereksinimli prematüre çocuk etrafında şekillenmekte ve olayla bir şekilde temas eden insanların tutumlarıyla vuku bulmaktadır. Görece iyi niyet olarak adlandırılan bu tutumlar özünde olumsuz duyguların ve davranışların açığa çıkmasına sebep olmaktadır. Ebeveynler, acıma veya yok sayma gibi tutumlar karşısında üzülmeye ve öfkelenmeye duygularını yaşayabilmektedir. Dolayısıyla ebeveynler, özel gereksinimli prematüre çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılama mücadelesi verirken özel ve kamusal alanlardaki karşılaşmalarda da farklı bir mücadele içindedirler.

Deneyimlenerek öğrenilen spesifik bir yaşam mücadelesi, tanıdığın ya da yabancıların damgalanmasıyla daha zorlu hale gelebilmektedir. Özel gereksinimli prematüre çocuğa sahip olmak bu zorlu alanın önemli bir temsiliyetine tekabül etmektedir. Ebeveynler, gündelik hayatlarında özel gereksinimli prematüre çocuklarla ilgili tüm bilgilerini neredeyse deneyimleyerek öğrenirken oluşan hassasiyet sonucu bir damgalanma duygusu içindedirler. Gerek ebeveynler gerek özel gereksinimli prematüre çocuklar özel alandan kamusal alana kadar hem söylem olarak hem jest ve mimiklerle bir ötekileştirme tutumuna maruz kalmaktadırlar. Bu minvalde çalışma, Alferd Schutz’un deneyim ve Erving Goffman’ın damga kuramlarını referans alarak hazırlanmıştır. Bunun yanında düşünümellik çalışmada kendisini ziyadesiyle hissettirmiştir. Fenomenolojinin sosyolojideki en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Schutz, insanların gündelik hayat deneyimlerini yaşarken bilgi stoku ve tipleştirmelere başvurduğunu belirtmiştir. İnsanlar verili hayatta dünyaya gelirken –bu bilgi stokudur- belirli bir yaptırım eylemini yerine getirir. Ayrıca birey, gündelik hayatın yüz yüze etkileşiminde bilgi stokundan faydalanarak tipleştirmenin de etkisiyle ilişkisel bir yöntem gerçekleştirir. Buna benzer bir yöntemle Goffman, insanın gündelik hayat eylemlerini teatral bir şekilde yorumlarken beklenen performansın sergilenmesi önemlidir. Dramaturjik kavramsallaştırmasıyla Goffman, bireyin beklenen performansın sergilenmesi durumunda damgalanarak toplum tarafından tekrardan kabul edilmesi uzun sürebilir. Düşünümellik, Bourdieu’nun sosyolojide geliştirdiği haliyle bireyin kendi eylemlerini, ilişkilerini, koşullarını ve düşüncelerini farkında olma durumunu yani kendilerini değerlendirme yetilerini açıklamaktadır.

2. Prematüre Nedir?

Bir bebeğin anne karnındaki gelişimsel düzeyinin normal seyretmesi için 38-42 hafta kalması bilinmektedir. Ancak her gebelik süreci bu süre aralığına tekabül etmemektedir. Prematüre, kelime anlamı “olgunlaşmamış” olarak kabul edilmekle beraber tıp dünyasında genel olarak 37 haftadan önce doğan çocukları tanımlamak için kullanılmaktadır. Söz konusu zaman diliminden önce doğan çocukların sağlık durumları üç düzeyde ele alınmaktadır: 32-37 hafta arası doğan bebekler hafif, 28-32 hafta arası doğan bebekler orta ve 28 hafta önce doğan bebekler ise ağır düzeyde prematüre olarak tanımlanmaktadır (Sola ve Diken, 2008: 229). Bebeğin anne karnında geçirdiği zaman ne kadar uzun olursa hayatta kalmasını aynı zamanda sağlık sorunlarının düzeyini ve önemini belirlemektedir. Prematüre çocukların kaç haftalık doğduklarının yanı sıra doğum sırasında kayda geçilen kiloları yaşama(ma)larını ve olası sorunlar için veri olarak kabul edilmektedir. Doğum kilosuna göre bebeklerin yaşam mücadelesi oldukça değişmektedir. Yaşam mücadelesinin yanı sıra kuvözde kalınacak süre ve bedensel gelişim bebeğin kilosuyla belirlenebilmektedir. Akciğerleri oluşmamış ya da oluşma aşamasında olan çocukların oksijen ihtiyacının yapay yollardan karşılanmasının zorunluluğu ve bunun sonucunda hayatta kalsa bile bebeğin belirli bir süre cihaza bağlı kalmasına neden olmaktadır. Son kertede doğum kaydının kaç hafta olduğunun önemiyle beraber prematüre çocukların gösterdikleri yaşam mücadelesi ve özel gereksinim düzeylerinin çoğu zaman, talihlerine göre değişkenlik göstermektedir (Bingöller vd., 2016).

3. Prematüre Çocukların Karşılaştıkları Bazı Problemler

Dünyada her on çocuktan birinin prematüre olarak dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Prematüre doğan çocukların bir kısmı hayatını kaybederken bir kısmı da değişik hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Hayatta kalma durumu ülkelerin gelişmişliğine göre değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde prematüre çocukların ağır düzeyde (28 hafta ve öncesi doğan çocuklar) olan çocukların yaşama oranı 10'da 9 iken geri kalmış ülkelerde bu oran 10'da 1'dir (WHO, 2023: 1;2). Gelişen teknoloji ağı, yeni doğan yoğun bakım ünitelerinin gelişmişliği bu oranda değişkenliğe sebep olabilmektedir. İnsan kaynaklarının gelişimi, uzmanlaşmanın artması ve sosyo ekonomik durum bir diğer belirleyici etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Prematüre çocuklarda görülen önemli nörolojik sorunların ana temasını "serebral palsi" (beyin felci) olarak belirtmek mümkündür.

Prematüre çocuklar gündelik hayatta hem fiziksel hem zihinsel olarak hangi sorunu yaşarlarsa yaşasınlar beynin bir kısmının ya da tamamının zarar gördüğü kabul edilmektedir. Çocukların ağır motor gelişimine doğrudan etki eden serebral palsi, onların normal hayata karışmasını son derece zorlaştırabilmektedir. Beyinde kan akışındaki dalgalanmalar prematüre çocuklarının sorunlarının ne olacağı yönünde önemli veriler sunabilmektedir (Önal, 2017: 46). Nörolojik gelişimi olumsuz olarak nitelenen sorunları şöyle sıralanabilir: akciğerin yeteri kadar oluşmamasından ötürü ortaya çıkan solunum eksikliği, beynin içindeki sıvı kanallarında bulunan kanamalar, bağırsak sorunu, yoğun enfeksiyon, kalp problemi, görme, duyma, konuşma, büyüme, vs. Prematüre çocuklar fiziksel sorunların yanı sıra sosyal gelişimsel, bilişsel ve ilişkisel anlamda önemli problemler de yaşayabilmektedir (Mohay, 2007). Nihayetinde prematüre çocuğun karşılaştığı sorunlar önemli şekilde değişkenlik göstermekle beraber beynin hasar durumuna göre şekillenmektedir.

4. Materyal ve Yöntem Bölümü

Nitel araştırmalarda "birkaç sosyal dünya" ve "hayat hikâye"leri özellikleri kullanılmaktadır (Dikeçligil, 2017; Neuman; 2017). Deneyimle bütünleşen bu yaşam dünyaları ve hikâyeler sosyologlar tarafından son yıllarda ziyadesiyle tercih edilmektedir. Yani Bourdieu'nün düşünümüllikle beraber sosyologların yapacakları araştırmalarda kendi konumlarını unutmamalarını ve duruma göre öznel bir tutum içinde olabileceklerini belirtmiştir (2018: 27). Dolayısıyla nitel araştırmalarda araştırmacının konuyla ilişki içinde olduğu özelliği bilinçli olarak kullanılmıştır (Neuman, 2017: 21). Beş yıldır özel gereksinimli prematüre bir çocuğa sahip olmanın verdiği deneyimle konuya karşı bir yaklaşım sergilenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle gerçekleştirilen görüşmelerde zaman zaman hem doğrudan hem de dolaylı olarak kendimle de mülakat yaptığım söylenebilir (Gardiner, 2016: 18).

Deneyimin belirgin olarak rol oynadığı çalışmada araştırmacının evrenini özel gereksinimli prematüre çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Araştırmacının örneklemini amaca yönelik olarak belirtmek mümkündür. Fazla tekrara girmemek ve birkaç sosyal dünyanın incelenmesi nitel araştırmalarda kabul görmesi adına beş anne, beş baba ve bir tane fizik tedavi uzmanı¹ ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Anne ve babalardan üçer tanesi aynı çocuğun ebeveyninden oluşmaktadır. Ayrıca kodlamalar da anne ve baba statüsü üzerinden yapılmıştır. Anne olan görüşmecileri 1A, 2A ... baba olan görüşmecileri ise 6B, 7B ... şeklinde kodlarken fizik tedavi uzmanı (bobath terapisti) görüşmeciyi de 1F olarak tanımlanmıştır. Görüşmecilerden alınan verilerin nihai kodlanması görüşmecinin sıralaması, yaşı ve mesleğinden oluşmuştur.

5. Deneyimle Beraber Yeniden İnşa Edilen Özel Alanın Gündelik Pratikleri

Gündelik hayat ilişkilerinin yönünü ve biçimini belirleyen etmenlerin başında deneyim gelmektedir. Gündelik hayatın kuramsal yaklaşımlarında "deneyim" kavramına sıkça başvurulmuştur. Fenomenolojik yaklaşımın öncüsü ismi Alfred Schutz, çeşitli kavramsallaştırmalarla inşa ettiği düşüncelerinde deneyim kavramını kullanmıştır (Schutz, 2018). Deneyim, özne olarak bireyin bilinçlenmesinin önünü açarken sosyal gerçekliği inşa ettiği somut alan olarak işlev görmektedir. Genelde fenomenoloji özelde Schütz, bireyin verili olan bir hayatta dünyaya gelmesinin yanı sıra kendi dünyasını inşa etmede algısal ve anlamsal açıdan yüklemeler gerçekleştirdiğini söyler (Wagner, 2018: 21).

Çocuk sahibi olmakla beraber ebeveynlerin gündelik pratikleri deneyimlenerek yeniden üretilmektedir. Söz konusu çocuğun özel gereksinimli olması bu durumu daha da keskinleştirmektedir. Özel gereksinimli prematüre çocukların ihtiyaçlarını karşılamak ve onların dezavantajlı durumlarını minimum seviyeye indirmek için özel alan, hem fiziksel hem de işlevsel olarak farklılık göstermektedir. Özel alana dâhil olan

1. Fizik tedavi uzmanıyla görüşme yapmanın farklı sebepleri vardır: 1. Yaşanılan sürecin hem içinde hem dışında olmasıdır 2. Ailelerle sürekli iletişim halinde ve hangi ebeveynin çocukla daha fazla ilgili olduğu konusunda bilgiler vermesidir. 3. Çocukların genel durumuna en çok hâkim olan kişi olmasıdır.

tanıdık diyebileceğimiz kişilerin çocuklara olan yaklaşımları ebeveynlerin onlarla gündelik etkileşimlerini belirlemektedir (Cooley, 2010: 30-90). Burada ev ortamında ağırlanan misafirleri kastedilmektedir. Özel gereksinimli prematüre çocuğun ebeveynin hayatına girmesiyle yakın akraba ve dostlarla kurulan ilişkilerde önemli değişimler görülebilmektedir. Böyle olmasında iki önemli faktör vardır: Birincisi, ebeveynlerin yakın ilişkide buldukları kişilerin çocuklara bakışları ki bunun acıma, zavallı, gariban, vs. (Cant, 1992: 35; Yıldız ve Özgedey, 2018: 79) şeklinde ötekileştirici bir tutum olarak vuku bulması, ebeveynlerin tanıdık insanlarla kurdukları yüz yüze etkileşimleri ya azaltmakta ya da tamamıyla kesmesine sebep olmaktadır. İkincisi, çocukların özel gereksiniminin karşılanması için gündelik hayat ilişki yoğunluğunun azaltılması düşüncesiyle oluşmaktadır.

İkinci faktörden hareketle özel alanın önemli mekânı olarak evler, küçük fizik tedavi salonlarına dönüşmekte ve özel gereksinimli prematüre çocuğun gelişimine yönelik pratikler gerçekleşmektedir. Yani yaşanan ev, normal bir mekân görünümünün dışına çıkmakta evde yaşayan diğer bireylerin ilişkilerine yön vermektedir. Ebeveynler, çocuğun özel eğitim sürecinde deneyimleyerek öğrendikleri pratikleri evlerde uygulamaktadır. Burada ebeveynin özel gereksinimli prematüre çocuklarla beraber öğrendiği deneyimlere değinmek gerekir.

5. 1. Özel Çocukla Beraber Ebeveynin Yaşadığı Deneyimler

Yapılan görüşmelerde ebeveynlerin çoğu bazı kavramları ve pratikleri deneyimleyerek öğrendikleri tespit edilmiştir. Yani ebeveynler, çocukla beraber prematüre olmak üzere serebral palsi, hidrocefali, vs. gibi terimlerle karşılaşmışlardır. Bazı görüşmecilerin meslekleri doğrudan özel gereksinimli insanlarla ilgili olsa da asıl öğrenim aşamasını deneyimlerken oluştuğunu belirtmiştir.² Deneyimle beraber hayatlarına farklı kavramlar ve uygulamalar girmiştir. Çocuğun anne rahmine düşmesiyle beraber ebeveynlerin hayatlarında değişimler belirlemeye başlamaktadır. Çocuğa göre şekillenen bir gündelik hayat, doğumla beraber yoğunlaşan bir duruma dönüşmektedir (Berger ve Luckmann, 2018: 86). Üstelik çocuğun özel gereksinimli prematüre olması ebeveynin gündelik hayatının yoğunlaşmasının çitasını bir hayli yükseltmektedir. Özel gereksinimli prematüre çocuğun durumu ebeveynin iş hayatından arkadaşlık ortamına kadar özel alan kamusal alan ayrımı gözetilmeksizin etkisi kaçınılmazdır. Eğer ebeveyn, çocuğun durumunu kabullenip ve onun gelişimi için çaba sarf etmesi gerektiği bilincini içselleştirip benimserse özel gereksinimli prematüre çocuğu hayatının merkezine alarak yaşamaya başlamaktadır (Schütz, 2018: 87-306). Gündelik rutine dönüşen bu durum ebeveynleri yoğun bir tempoyla çocuğun ihtiyaçlarını karşılama telaşına sürüklemektedir. Çocuğun gelişimine katkı sağlayacak ufak ayrıntılardan önemli kararlara kadar ona göre şekillenen gündelik pratikler inşa edilmektedir.

“Ben işkolik biriydim (...) Çocuğum doğduğundan beri çeşitli sebeplerden ötürü işten uzayım. (...)

Özel gereksinimli bir çocuk olmasaydı, belki iş hayatıma olduğu yerden devam edecektim. Şırnak'ta yaşıyorduk ve çok güzel bir hayatımız vardı. Ama Şırnak sağlık sektörü konusunda çok gerideydi. Hemen tayin istemek zorunda kaldık. Siirt'e geldik. Çocuk için bunu yapmak zorundaydık. Kısacası çocukla beraber bütün hayatım değişti. Bu aralar işe geri döneceğim. Ama biliyorum ki çocukla beraber işe dönüşüm o kadar heyecanlı olmayacak. Bir an önce mesai bitsin de çocuğumun yanına gideyim diye bekleyeceğim” (2A, 30, Hemşire).

“Baba olduktan sonra adanmış bir hayatım var. Yani zamanınım önemli kısmını ya fiziksel olarak çocukla ya da zihinsel olarak onun için daha neler yapabilirim diye telefon internette araştırmalar yapıyorum. (...) İstedğim zaman çıkamıyorum, gezemiyorum, özgür değilim (...) Bu da sıradan bir hayatın ne kadar değerli olduğunu görmüş oldum. Olumlu bir seyirde olmadığını itiraf etmeliyim. İlerisi için de pek olumlu olacağını düşünmüyorum. Ama bu durum şükür etmemiz gerçeğini değiştirmeyecektir. Çocuğun varlığının bizi nelerden koruduğunu bilmiyoruz” (6B, 32, Akademisyen). “Kızımdan önceki ben ile onunla olan ben çok farklı (...) Ondan önce çocuklarımız olmasına rağmen sosyal ortamımız çok genişti. Ama kızım doğduktan sonra sosyal etkinliklerimin çoğunu kestim. Burada maddi boyutu kısmak zorunda olmak etkili olurken duygusal olarak da pek istekli olunmuyor. Özel olmak burada başlıyor. Biz de onunla beraber özelleşiyoruz” (9B, 39, Şoför).

Ebeveynler, yaşadıkları olayın travmasını kabul etmekle beraber değişen bir gündelik hayat akışını irdelemektedir. Duygusal yoğunluğun bir hayli fazla olduğu anlık durumların yanı sıra sıradan bir hayatın değerli olduğunu itiraf etmektedirler. Ayrıca özel gereksinimli prematüre çocuktan önce iş ve boş zaman değerlendirmesi gibi sosyal aktivitelere yüklenen anlamlar çocukla beraber farklılaşmaktadır. Normal olarak kabul edilen çocuklara sahip olan ebeveynlerin gündelik hayatlarında çocuktan uzak olduğu anlarda onlara özlem duyulmasına denk gelmektedir. Ancak özel gereksinimli prematüre çocuklara sahip olan ebeveynlerin

2. 2A görüşmeci yeni doğan yoğun bakım hemşiresi ve eşi 10B görüşmeci ise sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapmaktadır. Bunlar doğrudan özel gereksinimli insanlarla ilişkide olmalarına rağmen duygusal anlamda birçok şeyi yaşadıkları deneyimle beraber öğrendiklerini belirtmişlerdir.

sorumluluk duygusu bunun ötesindedir. Uzak kalan anlık durumlarda özel gereksinimli prematüre çocuğa sahip olan ebeveyn, sadece özlem duymakla yetinememektedir. Ebeveyn, çocuğunun oyun oynama, fizik tedavisini yapma, temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi kaygıları çoğunlukla yaşamaktadır. Normal çocuğa göre daha fazla ilgiye ihtiyacı olan özel gereksinimli prematüre çocuğu olan ebeveyn, bu bilinçle olduğu ortama ve yaptığı işe odaklanma problemi yaşayabilmektedir (Karşı, 2013: 126; Karataş ve Duyan, 2021: 5494-5495). Burada şuna değinmekte yarar vardır: Ebeveynler, bir şikâyet tutumu sergilememektedir. Ebeveynler, yapılan görüşmelerde hayatlarında olan değişimi analiz etmektedirler. Dolayısıyla bir sonraki başlıkta çocuklara olan bakışlarının nasıl olduğu konusunda örnekler bulunmaktadır. Ebeveynler, çocuğa yüklediği anlamı “özel” olarak kabul ederken zamanla yaşadıkları deneyimlerle beraber özelleşen ebeveynler olarak bir bakış açısına sahiplerdir.

Bu özelleşmenin farklı boyutları vardır: Birincisi, ebeveynler, yaşadıkları özel duyguya yoğun ve uzun bir sürecin sonucunda ulaşmaktadır. Onların gündelik pratiklerinde çocuğa daha fazla zaman ayırma bilinci ve çocuğun hem zihinsel hem fiziksel tedavilerini yerine getirmek için özel alana daha fazla çekilmektedirler. İkincisi, daha sonra ayrıntılandırılacağı üzere kamusal alandaki ilişkiler, ebeveynin psikososyal durumunu anlama ve çocuğa yaklaşımı üzerine şekillenmektedir. Üçüncüsü, ekonomik kaygılardır. Özel gereksinimli prematüre çocuğun tedavi süreci ekonomik açıdan sancılı olmaktadır. Gelişim düzeyine göre ihtiyaç duyulan uzman, ortez-protez, ameliyat, vs. durumlar ebeveynleri ekonomik açıdan zorlamaktadır (Yıldız ve Özgedey, 2018: 87-88). Devletin ve devlet hastanelerinin özel gereksinimli prematüre çocuğa olan desteklerinin sınırlılığı ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar yaşamasına sebep olabilmektedir. Özel gereksinimli prematüre çocuğun ebeveynine yoğun ihtiyacı olmasına rağmen ekonomik kaygılar çoğu zaman her iki ebeveynin çalışmasını zorunlu kılmaktadır. En azından bir ebeveynin çocukla ilgilenebilmesi çocuğun gelişimi için çok değerlidir. Dördüncüsü, özel gereksinimli prematüre çocuğa sahip ebeveynlerin merhamet ve farkındalık düzeyinin artmasıdır. Ebeveynler, özel gereksinimli insanların kamusal alanda hayatlarını zorlaştırıcı örneklerle karşılaştıkları zaman tepkileri normal bir insandan oldukça farklı bir düzeye geçmektedir.

“Onunla beraber hayata bakış açımız çok değişiyor: onun özelliği ile beraber biz de özelleşiyoruz. Çocuk, bizi özel kılıyor” (9B, 39, Şoför).

“Kurumlarımızda ilkokuldan liseye kadar birçoğunda engelli rampaları, asansörler gibi fiziksel öğelerin artırılması önemlidir. Bunlar, övünülecek durumlar ve icraatlar değildir. Bunlar, toplumun normu olmalıdır (...) Ne yazık ki bu konuda çok yetersiz bir konumdayız. Biz de yetersiz durumdayız, devlet de. Çünkü çocukların normalleşmesi zaman alıyor. Daha hızlı uyum sağlama adına uygulamaların olması gerekiyor” (6B, 32, Akademisyen).

“Devletin desteği yeterli değildir (...) Onlara medikal aletler alıyoruz: devlet karşılamıyor. 4.500 TL dafo yaptırıyorsun, devletin verdiği 300-400 TL (...) Özel doktorların muayene ücretleri çok pahalı, onlara götürmek istiyoruz ama götüremiyoruz” (5A, 42, Ev hanımı).

Ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişimin önemine pediatri uzmanları yoğunlukla değinmektedir. Çocuğun sağlıklı gelişimi için uzmanların uyarı ve önerileri gündelik hayatımızın sosyal gerçekliğine denk düşmektedir. Dolayısıyla özel gereksinimli prematüre çocuğun gelişimi için önemli bir bilinçlenme süreci yaşayan ebeveynler, normal çocuğa sahip ebeveynlerden daha etkili bir iletişim kurmaları gerekmektedir. Yani algısal anlamda bir çabanın olması gerekir. Örneğin, fiziksel aktiviteler yapılırken o aktivitenin ne olduğunu, ne amaçla yapıldığını ve ona nasıl fayda sağlayacağı çocuğa tekrar tekrar anlatılmalıdır. Buradan hareketle ebeveynler, özel gereksinimli prematüre çocuğun ihtiyaçlarını karşılarırken verilen emeğin değerli olduğu konusunda özel bir tutum sergilemektedirler (Goffman, 2019: 169).

5.2. Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

Günümüz modern toplumlarda gündelik dilde çocuklarınızla arkadaş olma öğüdü sürekli telaffuz edilmektedir. Ancak söz konusu özel gereksinimli prematüre çocuklar olunca bu arkadaşlığın farklı ve yoğun olması muhtemeldir. Gündelik hayatlarında ebeveynler ile özel gereksinimli prematüre çocuğu arasında kurulan bağların geldiği nokta çok yönlü olmak durumundadır. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, anne-baba-çocuk ilişki ağının ötesine geçmek zorundadır. Ebeveyn, özel gereksinimli prematüre çocuğun gündelik hayatını inşa ederken çocuğun yaş ve gelişim düzeyine bağlı olarak anne-baba olmanın dışında arkadaş, öğretmen, doktor, vs. gibi çok yönlü bir görevi yerine getirmekle yükümlüdür (Özkan vd., 2023: 327). Mesela, ebeveynlerin bilinçlilik düzeyi; çocukla daha fazla zaman harcama, onun sosyal bir birey olarak yetiştirme gayreti, son kertede kurulan rasyonel ve duygusal bağ “arkadaş olmuşuz” (5A, 42, Ev hanımı) noktasına ulaşmıştır.

“Arkadaşımız olmuşlar; onunla çıkıyorum, onunla dolaşıyorum” (4A, 45, Ev hanımı).

“Kızım, benim arkadaşım. Onunla her yere gidiyoruz. Bu beni çok olgunlaştırdı. Dost, arkadaş olmuşuz” (5A, 42, Ev hanımı).

Zorunlu işler dışında gündelik etkinliklerinin çoğunu özel gereksinimli prematüre çocuklarıyla geçiren ebeveynler, insan ihtiyacının önemli olduğu noktalardan biri olan arkadaşlığı onlarla paylaşmaktadırlar. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, bu haliyle farklı bir forma bürünmekte ve çocuğun sadece fiziksel ihtiyacını gidermemektedir. Bu tür çocuklara sadece günlük egzersizler yaparak özel gereksinim düzeyini iyileştirmek yeterli olmayacaktır. Ebeveynler, aynı zamanda yapılan egzersizleri ve gündelik hayatın sıradan tüm eylemlerini de anlatarak bilişsel düzeyini geliştirmek zorundadır (Gözün Kahraman ve Çetin, 2015: 99). Çocuk, ebeveyn ya da fizik tedavi uzmanı tarafından çok boyutlu bir eğitim sürecinden geçmektedir.

Onun temel ihtiyaçları için sosyal olarak yetişmesi için yaptığımız günlük aktiviteleri sadece yerine getirerek değil aynı zamanda anlatarak da yapıyoruz (...). Örneğin, benim çocuğumun yutma kaslarında problem var. Biz ona yemek verirken çiğnemenin ne olduğunu, dişlerinin işlevini ne olduğunu anlatarak kendimizle de kıyaslayarak yerine getiriyoruz. Bu tür özel gündelik tutumlar doğal olarak bizi de özelleştiriyor” (6B, 32, Akademisyen).

Ebeveyn-çocuk ilişkisini arkadaşlık noktasına getiren ilk aşama, çocuğun özel gereksiniminin olduğu ebeveyn tarafından “kabullenilmesidir”. Ne kadar erken kabullenme olursa o kadar erken eğitime başlanmaktadır. Dolayısıyla ebeveynler, gerekli araştırmalar yapmakta ve ona göre adımlar atmaktadır. Hem yasal prosedürler hem de ebeveynlerin çocukları için yapması gerekenler yerine getirilmektedir (Çalış vd., 2023; Deniz vd., 2009: 957). Önemli bir sürecin başlangıcına tekabül eden kabullenme, ebeveynlerin yaşam koşullarına bağlı olarak değişkenlikler içermektedir. Kabullenmeyi aşan ailelerin attıkları şöyledir:

“Kabullenmek bu işin kilit aşamasıdır. Biz olay başımıza geldiğinde kabullenme sürecine hemen geçtik. Neler yapabiliriz araştırmasına girerken tayin hakkımızı öğrendik (...) 657. maddeye³ göre biz kamu personellerin bir kereye mahsus tayin hakkı vardır. Boşandıktan sonra erkeğin kütüğünün olduğu yere, kadının da ailesinin ikametgâh adresine tayin hakkı vardı. Koşullarımızı çocuğumuza iyi gelecek durumları göz önünde bulundurularak Karaman’dan Siirt’e bu yolla tayin istedik, Eşimle resmi olarak boşanmak durumunda kaldık. Araştırmalarımız sonucunda Siirt’e iyi bir fizik tedavi uzmanı hatta daha ileri bir seviye olan bobath terapisti olduğunu öğrendik” (10B, 34, Sosyal Hizmet Uzmanı).

“Kabullenmek ebeveynlerin en büyük mücadelesi olarak göze çarpıyor. Aileleri ikna etme süreci bazen çok uzun sürüyordu. Çocuğunun özel gereksinimli olduğunu kabul etmeyen baya aileyle karşılaştım. Tedavi süresi bu tür durumlarda pek olmaz ama aileler işte kaç ay, kaç yıl geleceğiz diye hep sorarlar. Uzun bir süreç, ara veren aileler oluyor ama tam olarak bırakan olmadı” (1F, 37, Bobath Terapisti).

Ebeveynler, çocuğun durumunu kabullendikten sonra onun özel gereksinim düzeyine göre uzun bir eğitim sürecine başlamaktadır. Süreç içerisinde artan deneyim ve edinilen yeni bilgiler, eğitim durumunun seyrini belirlemektedir. Burada ebeveyn çocuk ilişkisini enteresan kılan nokta, çocuğun özel gereksinimini yerine getirirken ebeveynin bakış açısıdır (Mc Guigan vd., 2000; Deniz vd., 2009: 957). Çocuğuna bakma konusunda ebeveynin benimsediği yükümlülük hangi amaçla (dini, insani, ahlaki, vs.) olursa olsun dikkate değerdir. Anne ve baba duygusunun çok ötesinde bir hal alan bu durum her açıdan yoğun bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır.

“Ben çocuğa bakmayı imtihan ve kader olarak görmüyorum. Çocuğumdur, doğmuştur, üzerime düşen görevi yerine getirmeye çalışıyorum. Fiziksel olarak yetemediği durumlarda bize ihtiyaçları var, hepsi bu” (10B, 34, Sosyal Hizmet Uzmanı).

“Ben, görevim olarak bakıyorum. Allah’ın bir hediyesidir” (5A, 42, Ev hanımı).

“Biz genel olarak çocuğun Allah tarafından bize verilen bir imtihan olarak görmeyiz. Bir nimet olarak görürüz. (3A, 31, Ev hanımı).

Gündelik hayatın önemli bölümünü özel gereksinimli prematüre çocuğuna ayırmaya gayret eden ebeveynlerin durumu içselleştirme konusunda önemli bir yol kat ettikleri söylenebilir. Çocuklarıyla olan ilişkilerinde ebeveynler, acımanın aksine farklı misyonlar yüklenmekte ve ona göre bir süreç yaşamaktadırlar. Ebeveynler, özel gereksinimli prematüre çocuklarını her gün fizik tedaviye götürme, öğrendiklerini evde uygulama, evlerini küçük fizik tedavi salonlarına çevirme, alternatifler arayışında olma gibi yüksek bir tempo içinde gündelik hayatlarını idame ettirmektedirler (Lefebvre, 2016: 18). Yorgunluk oluşsa da şikâyet etme konusunda bir hassasiyet oluşmaktadır. Bu hassasiyet dini, ekonomik, kültürel, duygusal, vs. hangi sebeple olursa olsun deneyimlemeyenin anlamakta zorluk çekeceği bir olaydır. Aşırı duygu yüklüdür. Ancak bilimsel bir güven ve emek de kendisini ebeveynlerde ziyadesiyle göstermektedir. Genel olarak şikâyet etmeye çekinen hatta şikâyet etmeyi düşünmekten bile utanan bir durum söz konusudur.⁴

3. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Devlet Memuru Kanunu olarak bilinen yasadır.

4. Ben bu duyguları olayın öznesi olarak fazlasıyla yaşıyorum. Hatta görüşmeleri gerçekleştirirken ebeveynlerin değindiği bir noktayı burada belirtmek istiyorum. Görüşmecilerden bazıları görüşmeyi gerçekleştirmek istemediler. Onlar, duygularını anlayamayacağımı düşündükleri için böyle bir tutum sergilediler. Benim de bir prematüre çocuğa sahip olduğumu öğrenince görüşmeyi kabul ettikleri gibi yaşadıkları bu önemli deneyimi tüm boyutlarıyla anlatmaya çalıştılar.

Ebeveyn-çocuk ilişkisinde anne-baba arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Çocuğun özel gereksinimli prematüre olması onun sergilediği bazı davranışları törele etme konusunda anne ve baba açısından değişkenlik göstermektedir. Her iki ebeveynde de törele etme söz konusuysa yapılan görüşmelerde çocuğun ihtiyaçlarıyla yoğun olarak ilgili ebeveynin daha bilinçli bir tutum sergilediği söylenebilir. İlgili ebeveyn, çocuğun yaptığı hataları uyarmakta daha ısrarcıysa daha az ilgili ebeveyn, çocuğun hiçbir şekilde uyarılmaması gerektiği düşüncesindedir (Deniz vd., 2009: 958). Son derece duygusal olan bu yaklaşım “kıyamıyorum” şeklinde tezahür etmektedir.

“Eşim, kızım yanlış yaptığında onu uyarırken ben uyarmasını istemiyorum. (...) Rehabilitasyona uzun bir aradan sonra götürdüm, kızım yaramazlık yapıyordu, hocamız suçu bana attı: “annesine geldiğinde daha usluysa seninle geldiğinde yaramazlık yapıyor” dedi” (7B, 33, Bankacı).

“Kimsenin ona kızmasına izin vermiyorum. Annesi ona kızdığına ben de annesine kızıyorum. (...) Allah’tan gelmiş çok güzeldir” (8B, 50, Serbest).

“Ben de kızım kızıldığı zaman bazen müdahale ederim” (9B, 39, Şoför).

Çocuklara sınırsız özgürlük alanı sunmak özel çocuk olsa bile gelişimine olumsuz yansıtacaktır. Burada ilgili ebeveynin genellikle anne olduğunu görüşmecilerden babaların “kıyamıyorum, kızmalarını istemiyorum” söylemlerinden anlıyoruz. Toplumsal cinsiyet açısından belirtmek gerekirse kadının yükü özel gereksinimli prematüre çocuğun ihtiyacının eklenmesiyle bir hayli artmaktadır. Nitekim görüşmeler esnasında babaların pek bir şey yapmadığını hem anneler hem babalar belirtmektedir. Babanın evdeki rolü, lojistik ve ekonomi ihtiyacını karşılamak olduğu dolayısıyla annenin çocuğun özel ihtiyaçlarını karşılamada başat rol oynadığı vurgulanmıştır. Ailenin kendi arasında yaptığı iş bölümüne baktığımızda özel gereksinimli prematüre çocuğun yanı sıra varsa başka çocukların ihtiyaçları, evin bakımı, kişisel ihtiyaçlar, vs. hepsi kadının omuzlarındadır. Yani anne, gündelik hayatta hem zihinsel hem fiziksel olarak önemli bir çaba sarf etmektedir (Tetreault vd., 1994: 75; Aykara, 2011: 78). Üstelik geniş aile özelliğini taşıyan ailelerde bu yük daha da artmaktadır.

“Kızıma bakma konusunda tek başımayım. Ben kaynanamla oturuyorum. Kaynanam da benden iş bekliyor. Hem ona bakıyorum hem çocuklarıma. Ona bakmadığım zaman sıkıntı oluyor. Evde yorgunluktan bir şeyler eksik gidince kaynanam başlıyor şikâyet etmeye: bak burası pis kaldı. Bazen çocukları bırakıp kaynanamla ilgileniyorum”. (1A, 39, Ev hanımı).

“Günlük ihtiyaçlarıyla genellikle annesi ilgilenmektedir. Ben de evde olduğum sürece yardım ediyorum” (8B, 50, Serbest).

“Babalar, seanslara pek gelmez. Genellikle annelerle çalışırım. Ama anneler hakikaten çok yorgun (...)

Evet, babaları çok duygusal, çok seviyorlar, koruyorlar ama bu kadar” (1F, 37, Bobath Terapisti).

Ebeveyn çocuk ilişkisinde önemli başka bir etmende çocuğun büyümesi ve özel durumuyla ilgili sorgulamaların başlamasıdır. Ebeveynleri bir hayli zorlayan bu sorgulamalar çocukların büyümesiyle daha da belirginleşmektedir. Çocuğun gelişimine olumsuz etki yapmak istemeyen ebeveynler, çeşitli yollar denemektedirler. Kendini çocuğun gelişimine ya da onu normal insan seviyesine getirmeye adanmış ebeveynin çocuğun sorular karşısında başvurduğu yöntemler farklılaşmaktadır. Mesela, zihinsel gelişiminde problem olmayan çocukların sorduğu sorular çoğu zaman ebeveyni zorlamakta ve onu ikna etmede yalana başvurmasına sebep olmaktadır. Bu konuda özellikle dokuz ve on üç yaşında iki özel gereksinimli prematüre çocuğun yaptığı sorgulamalara şu şekildedir:

“Büyümesi beni çok duygulandırıyor. Çünkü sorgulamaya başladı. Diyor anne, Allah bana bu hastalığı niye verdi? Ben ne yaptım?” (5A, 42, Ev hanımı).

“Çocukta sorgulamalar başladı. Mesela, “Allah beni neden sevmiyor” diye sordu. Beni sevseydi, beni yürütebilirdi. Mesela, o ikna olsun diye bazen yalan söyledim: ben de senin gibi çocukken yürüyemiyordum, geç yürüdüm diye” (9B, 39, Şoför).

Ebeveyn-özel gereksinimli prematüre çocuk ilişkisinin boyutlarının sınırı görüldüğü üzere bulunmamaktadır. Ebeveyn, yaşadığı tecrübeyle çocuğun gelişimine odaklanmakta ve gündelik pratiklerini bu minvalde inşa etmektedir. Üretilen gündelik hayat öğrenilen yeni bilgilerle süreklilik kazanmaktadır. Ebeveynin çocuğu için şifa bulmanın sınırı yoktur. Gerçek hayattan sosyal medyaya kadar çeşitli arayışlara giren ebeveynler, bunları yıllarca yapmayı kabullenerek yerine getirmektedir. Ebeveynin iş yükü özel alandan çıkıp kamusal alana girerken daha da artmaktadır. Çocuğun gelişimi için sosyal olma durumu önemli olduğu bilincinde olan ebeveyn, kamusal alanda kurduğu ilişkilerle ayrı bir mücadele alanına girmektedir.

6. Kamusal Alanın Gündelik Pratikleri

Ebeveyn çocuk ilişkisini belirleyen etmenlerden biri de kamusal alandaki gündelik hayat etkileşimleridir. Özel gereksinimli prematüre çocuğun gelişiminin önemli bir ayağına tekabül eden kamusal alan çocukta fiziksel ve bilişsel etkiler bırakabilmektedir. Ebeveynin bu konuda titiz davranması ve çocuğunu kamusal alanın olumsuz etkilerinden koruması gerekebilmektedir. Çocuğun sosyalleşmesi sosyal hayattan uzak kalmaması adına

kamusal alanda bulunma zorunluluğundan ötürü bir takım rahatsız edici yaklaşımlar söz konusu olmaktadır. Sözlü etkileşimlerden jest ve mimiklere kadar yabancıların gereksiz merakı ebeveynin çocuğuyla beraber kamusal alanda vakit geçirmesinin yönünü ve biçimini belirleyebilmektedir. Kamusal alanda özel gereksinimli prematüre çocuğa normal olmadığını hissettiren yaklaşımlar ebeveynlerin gündelik ilişkilerine ziyadesiyle yansıtılabilmektedir. Görüşmecilerin aktardıkları çerçevesinde kamusal alan ilişkilerini iki başlıkta ele alacağım: Birincisi, tanıdıkla (arkadaş ve akraba) olan kamusal karşılaşmalar. İkincisi, yabancıyla olan kamusal karşılaşmalar.

6.1. Tanıdık Karşılaşmalar: “İyi Niyetin Engelliliği”

Özel gereksinimli prematüre çocukların ebeveynleri çocuklara olan yaklaşımların onların gündelik hayat ilişkilerini dönüştürdüğüne metin boyunca yer verdim. Bu başlık altında ebeveynlerin birincil ilişkileri yaşadığı kişilerin çocuklara olan yaklaşımla beraber onlara karşı tutumların nasıl olduğunu analiz edeceğim. Yukarıda da belirttiğim gibi ebeveynler, özel gereksinimli prematüre çocukla beraber yakın ve samimi ilişkide bulunduğu insanlarla süreç içerisinde bir kopma yaşayabilmektedir. Bunun temel nedeni çocuğa karşı bakış açısıdır. Ebeveyni anlama noktasında yetersiz olan tanıdık insanlar “iyi niyet”le bile olsa ebeveynde duygusal kırılmalar hatta travmalar yaratabilecek pratiklere sebep olabilmektedir (Cant, 1992; Yıldız and Özgeday: 2018). Haliyle bu durum ebeveynin birincil ilişkileri yaşadığı insanlara karşı gündelik davranışı etkilemektedir. Özel gereksinimli prematüre çocuğa sahip olmak gerek özel alanda gerek kamusal alanda birincil ilişkilerin gerçekleştiği kişilerin değişmesi sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Goffman, 2018: 16). Bu ilişkilerdeki kişilerin değişmesi ebeveynin anne-babasıyla birlikte kardeşleri de olabilmektedir.

“Yakın akrabalarım, dostlarımla iyi niyet de olsa bakış açıları onlarla arama mesafe koymaya, soğuk davranmama sebep oldu (,,) Mesela bir akraba teyzemiz, kaç çocuğun var diye sormuştu. Ben, altı çocuğum var dedim; üç kız üç erkek... Teyze yine sordu: “prematüre oğlumu işaret ederek” bununla mı üç erkek diye sordu. Bunu duyunca deli oldum. Delirirken hem gülme hem ağlama krizine girdim (4A, 45, Ev hanımı)”

“Çocuğuma eşim, dostum, günahmış gibi baktığında ister istemez yüzümüz düşüyor. Çünkü etkileniyoruz. Her şeyini tamamlamaya çalışıyoruz. Ben bu sefer onlardan uzak durmaya çalışıyorum. Yanlarına götürmüyorum” (7B, 33, Bankacı).

Bilinçli yaklaşımın olmaması birincil ilişkilerdeki insanların değişmesine sebep olabilmektedir. Yeni arayışlara giren ebeveynler, iyi niyet göstergesi altındaki yapay yaklaşımlardan uzak durmaktadır. Duygusal ve deneysel anlamda bir ortak dünya inşa edilerek sosyal ilişki ağı tekrardan oluşmaktadır (Schütz, 2018: 186-187-267). Ebeveynlerin çocukların gelişimine olumlu yansıtacağına düşündüğü bu ilişki ağı hem ailelerin birbirini anlama konusunda rehabilite⁵ işlevi görmekte hem de onların “akran zorbalığı”na maruz kalmasına karşın korumaktadır. Ayrıca bu durum ortak dünyanın dışında kalanlara karşı bir ayrışmayı⁶ da beraberinde getirmektedir. Ebeveynlere yakınlık derecesi ne olursa olsun insanların tutumu ayrışmayı başlatan etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, bir nevi savunma mekanizmasının işlemedir. Yani ebeveynlere karşı bu tür davranışların sergilenmesi hem onların sosyalleşmesini hem de kişilere karşı etkileşim ağını engellemektedir.

6.2. Yabancı Karşılaşmalar “Normal”İN Yokluğu

Kanadalı sosyolog Erving Goffman, damga kuramını ele alırken herkesi normal sapkın olarak nitelemekteydi. Normalin insan hayatında olmadığı düşüncesi göz önünde bulundurulsa özel gereksinimli prematüre çocuklar da haliyle normal sayılmayacaktır. Goffman’a göre onaylanmamış davranış kalıplarını sergileyen insanlar toplumsallığın dışında kabul edilmektedir. Buradan hareketle Goffman, damgayı üç şekilde ele almaktadır (2019: 31): “1) Bedenin korkunçlukları –muhtelif fiziki deformasyonları- gelir. 2) zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları, 3) ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar” Kamusal ilişkilerde damga türlerinin çeşitlerini ve biçimlerini görmek mümkündür. Gerek doğrudan bir etkileşimle olsun gerek jest ve mimiklerle olsun damganın her çeşidiyle gündelik hayatta insanlar performanslar sergilemektedir. Özel gereksinimli prematüre çocukların ebeveynleri damgayı çoğu zaman yaşayan ve normalin dışındaymış gibi davranışlara maruz kalan gruplar arasındadır. Burada damgalanmadan etkilenen kişi sadece özel gereksinimli prematüre çocuk değil,

5. Görüşmeleri gerçekleştirirken ebeveynler, “hocam senin bizimkine benzer bir durumun olmasaydı bunları sabaha kadar sana anlatsaydık bizi anlayamazdın” diye belirttiler.

6. Burada Chicago Okulu’nun önemli temsilcilerinden Robert Park ve Ernest Burgess’in *The City (1924-1967)* kitabı referans olarak gösterilebilir. Onlar, 20. yy’ın başında Chicago’nun farklı sosyo kültürel topluluklar tarafından göçer maruz kalmalarını araştırırken göçmenleri ortak dünya çerçevesinde “zonal ayrışmaya” kavramıyla açıklamışlardır.

çocuğun ebeveyni ayrıca etkilenmektedir. Ötekileştiren damga eylemi özel gereksinimli prematüre çocuğun ve ebeveynin kamusal alanda daha az görünür olmasına sebep olabilmektedir.

Goffman'ın damga çeşitleri dikkate alınırsa özel gereksinimli prematüre çocuklar muhtemelen 1. Maddedeki damga türüne girmektedir. Damgalanan özel gereksinimli birey sosyal ilişkilerde olumsuz denebilecek durumlarla karşılaşmaktadır. Kendi içine kapanma, kamusal alandan çekilme ve asosyal ilişkilerin yaşanmasına yönelik dramatik etkiler görülmektedir (Fine ve Asch, 1988; Link ve Phelan, 2001). Burada ebeveynlerin özel gereksinimli prematüre çocuğa duyduğu hassasiyet rol oynamaktadır. Özel gereksinimli prematüre çocuğunu normalin pek de dışında görmeyi reddeden ebeveynler onların "sadece" ihtiyaçlarının daha fazla olduğu konusunda ısrarcıdırlar.

"Bu tür çocuklara özürle ya da engelli denilmesi çok rahatsız edici. Özel gereksinimli çocuk demek en doğrusu. Normal çocuk kelimesi de çok rahatsız edici. Yok, benimki normal seninki değil. Benimki de normal, gereksinimi fazla diye normalin dışına itilemez" (2A, 30, Hemşire).

"Kızımın normal çocuktan fiziksel olarak bir farkı yok ki, neden odak noktasını doğrudan onu yapıyorsunuz. Bunlar üzüyor bizi. Bilinçli insan bunu yapmaz. Acıma olmamalı. Sahiplenerek yaklaşımlarını isterim" (7B, 33, Bankacı).

Gerek özel alanda gerekse kamusal alanda özel gereksinimli prematüre çocuklara yaklaşımlar iyi niyet gibi görülse de ebeveynlerin reaksiyonları sinirlenme, üzülmeye ve geri çekilme şeklinde tezahür etmektedir (Goffman, 2019: 110). Özellikle insanların prematüre çocuklara acıyarak bakması ailenin çabasının görülmemesi anlamına gelebilmektedir. Ebeveynler, bu tür durumlarda farklı arayışlara gidebilmektedir. Bunu üç şekilde yerine getirmektedirler: birincisi, ebeveynler kendi deneyimlerine benzer olaylar yaşayan ailelerle vakit geçirmeyi seçmektedir (Goffman, 2016: 169; Wagner, 2018 40). İkincisi, kamusal alana fazla karışmayarak bir gündelik hayat yaşamaktadırlar. Üçüncüsü, ebeveynler, yukarıda bahsettiğim "kabullenme" mevzusunu aştıktan sonra kamusal alanda insanların yaklaşımını aldırmandan çocuğuyla vakit geçirmeyi, ona sosyal ortamların nasıl olduğunu gösterme ve onun gelişimine katkı sağlama adına bir yol tercih etmektedirler.

"Çocuğumla kalabalık yerlerde yürüdüğüm zaman bakan insan çok oluyor. Ama onları yok sayıyorum, rahatsız olmuyorum. Bu tür bakışlar beni dışardan soğutmuyor. Vakit buldukça her yere gidiyoruz. İlk başlarda walker ile yürüdüğümüzde insanlar çok tuhaf bakıyordu. Eşim bile biz walkerla nasıl çıkaracağız dışarı, herkes bize bakacak diyordu. Biz anne baba olarak bile başlarda yadırgıyor, yakıştırmıyoruz." (3A, 31, Ev hanımı).

Çocukların yaşlarına ve özel gereksinim durumuna göre kamusal alan etkisi farklılaşmaktadır. Okul çağına gelmiş bir çocuğun gireceği ortamda maruz kalacağı davranışlar onun gelişimine olumsuz etki etmesi muhtemeldir. Ebeveynler, bu konuda haklı bir kaygı duygusuna kapılmaktadır. Çocukların hem özel hem devlet okulları tarafından kabul edilmesi bir kaygı durumu oluştururken kabul edildikten sonra okula adaptasyon süreci (özellikle akranların tutum ve davranışları konusunda) ayrı bir kaygıya sebep olabilmektedir (Fauth vd., 2017: 47-48).

"Anasınıfına gönderdim, öğretmen kabul etmedi. Düşüyor, parmakları üzerinde yürüyor, oynamıyor dediler (...) Öğretmen her gün şikâyet ediyordu, oynamıyor diye. Ama biliyorum, öğretmen uğraşmak istemiyordu. Sonra açık açık dedi: çocuklarım var, okula götürüp getiriyorum, bir sürü öğrencim var, uğraşamam senin kızınla. Müdüre hakkımız olduğuna dair resmi yazı götürdükten sonra kabul etmek zorunda kaldı. Ama öğretmen kabul etmemek için çok uğraştı" (1A, 39, Ev hanımı).

"Okulda çocuğuma kırıcı bir cümle kurulursa okuldan soğur ya da alışmaz diye çekincelerim var. Çocuklarımızı kimse yadırgamazsa normal bir karşılaşma olursa zaten kendileriyle barışıklar. Biz onların ufak gelişimlerine önemli bir değer atfederken dışarıdan farklı bir yaklaşım onları tamamıyla demoralize edebilir"⁷ (2A, 30, Hemşire).

Kamusal alanlardaki yoğun karşılaşmalar parklar, avmler ve çarşılarda yaşanmaktadır. Bu tür mekânlarda çocuklara olan yaklaşımlarda hem söylem olarak hem jest mimikler aracılığıyla bir etkileşim gerçekleşebilmektedir. Ötekileştirmenin yoğun yaşandığı bu mekânlarda özel gereksinimli prematüre çocukların görünürlüğü gariipsendiği gibi dışlayıcı tutumlar da söz konusudur (Jeanes ve Magee: 2012: 206-207).

"Nereye götürsem insanlar bunun neyi var diye sormaya başlıyorlar: Doktora götürüyor musun? Fiziğe götürüyor musun? Görenler hemen ayaklarına bakıyorlar. Hiçbir şey sormasalar da bakışlar benim zoruma gidiyor. İnsanlar, çok acıyarak bakıyorlar" (1A, 39, Ev hanımı).

7. Burada Peter Warner'in yönetmenliğini yaptığı *Front of the Class* filmi önerilebilir.

“Yabancılar da akrabalar gibi parklarda, avmlerde günahmış gibi bakıyordu. Önceden sinirleniyordum. Ama şimdi takmıyorum. Bakmıyorum. Kızım da bazen etkileniyordu. Ama bu, dışarı çıkmamı engellemiyordu. Kızım arada etkilenir, onu da düzeltirim, o da takmaz” (5A, 42, Ev hanımı).

“Yabancıların olduğu alanlarda tedirginiz, endişeliyiz. Avm’nin oyun alanlarında başka çocuklu ebeveynlerin tepkilerini görebiliyoruz. Durumu anlatınca değişen reaksiyonlar görebiliyoruz. Bazı aileler doğal hakkı olduğunu düşünürce, bazıları ön yargılı olduğu için özür dilemektedir. Bir başka aileler de sakat ve engelli yaklaşımı içinde olabiliyor. Yani hadi o da eğlensin diye lütuf da bulunabiliyor. Jest ve mimikler de çoğu zaman bize çok şey ifade ediyor. Bu durum bir tık bizi o alanlara gitmemizi etkiliyor olsa da zamanla alışırken ve insan doğasının kötü olduğuna inanarak gitmekte bir sakınca görmüyoruz” (6B, 32, Akademisyen).

Özel gereksinimli prematüre çocuğa sahip olmak kamusal alan ilişkilerini önemli şekilde dönüştürmektedir. Ebeveynlerde farkındalık düzeyi artarken farklı bir tutum da söz konusu olabilmektedir. Çocuklara olan yaklaşımlar ebeveynleri öfkeliendiren bir duygu haline sokabilmektedir. Tüm olumsuzluklara rağmen bilinçlenme düzeyi artıkça görünür olma sıklığı da artmaktadır.

7.Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada insanın duygusal yoğunluk yaşadığı spesifik bir deneyimden yola çıkarak değişen gündelik hayat ilişkileri incelenmiştir. İnsanların yüz yüze yaşadığı etkileşim ağları deneyimle beraber belirlemekte karşılıklı damgalanmayla şekillenmektedir. Ötekileştirme ya da görmezden gelme pratikleri gündelik hayatta sıradan bir görüntüye ulaşmışken deneyimlenen olayın süreç içerisinde deneyimleyen kişinin hassasiyeti olabilmektedir. Dolayısıyla burada dikkat edilmesi gereken husus; değişimi etkileyen faktörlerin özne üzerindeki etkisidir. Özne, deneyimlediği olaya yüklediği anlam ve sahip olduğu insan ekolojisinin olaya yaklaşımı gündelik hayat ilişkilerine fazlasıyla yansımıştır.

Bu çalışma, özel gereksinimli prematüre çocuklara sahip ebeveynlerin çocukla beraber değişen gündelik ilişkilerini ele alırken hem duygusal hem çevresel bir mücadele içine girdiklerini tespit etmiştir. Özel gereksinimli prematüre çocuğun ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanan ebeveynler, onları ihmal etmemenin gayreti içindeyken aynı zamanda ihtiyaçlarını karşılamada çalışma zorunluluğunu da yaşamaktadır. İş yükünün gündelik hayatta artmasıyla beraber ebeveynler arasında kendiliğinden işbölümü kültürel kodlarla beraber oluşabilmektedir. Çocuğun özel durumunu kabullenmek daha doğrusu neyle karşılaştığının bilincinde olmak burada önemli bir etmendir. Ebeveynin çocuğa bakış açısı bu yolla oluşurken çocuk dışında kurduğu ilişkilerin önemli ölçüde değiştiği söylenebilir. Çocuğu normal bir insan seviyesine nasıl getirebilirim ya da getirebilir miyim kaygısında olan ebeveyn, işini zorlaştıran durum ve kişilerden uzak durma yolunu seçmektedir. Bu çalışma, olayı deneyimlemeyenin anlamakta zorluk çekeceği kırılmalı bir psikolojik yapıya sahip ebeveynlerin sosyal ilişkilerde onlardan uzak durması doğal bir durum olarak kabule etmektedir.

Çalışmada uzak durmayı iki şekilde yorumlamak mümkündür: Birincisi, üçüncü kişilerin çocuğa bakış açısının hem ebeveyni hem çocuğu olumsuz etkilemesidir. İkincisi, çocuğun büyümesi, fiziksel zorluğun yanı sıra çocuğun sorgulamaya başlaması ebeveyni bir hayli zorlamaktadır. Farklı zorlukların üstesinden gelmeye çalışmak ebeveyn için zamanla sıradanlaşabilmektedir. Başkaları için sıradışı olan gündelik pratikler ebeveynler için yapılması gereken sıradan aktivitelere dönüşmektedir. Özel alandan kamusal alana kadar bunun örnekleri mevcuttur. Mesela, evlerde çocuğun özel gereksinim düzeyine göre medikal aletler yoğun şekilde görülebilmektedir. Normal bir ev görüntüsünün dışına çıkabilen barınma yerleri özel gereksinimli prematüre çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için fizik tedavi mekânlarını andırarak niteliktedir.

Ebeveynlerin bilinçlenmesi özel gereksinimli prematüre çocuğun ihtiyacını karşılama adına yoğun bir emeği beraberinde getirir. Normal olarak kabul edilen bir süreçten geçmeyen ebeveynlerin duygu yoğunluğu göz önünde bulundurulsa çocuklara ve onlara olan yaklaşımlara olumsuz denebilecek tepkiler verebilmektedir. Ebeveynin kırılmalı yapısıyla kızma, öfkelenme, reddetme gibi sergilediği davranışlar onlarla yüz yüze etkileşimde bulunan insanların karşılaşılabileceği bir durumdur. Bu durum, onların çevresinde değişimlere sebep olurken aynı kaderi paylaşan insanlara bir yönelme olduğu görülmektedir. İçinde önemli bir ayrışmayı barındıran bu durum, “duygudaş ayrışma” olarak ifade edilebilir. Bu çalışma, ebeveynlerin gündelik hayatlarının mikro ölçeğinde değişimin belirgin olduğu sonucuna bu şekilde ulaşmıştır. Yani özel gereksinimli prematüre çocukla beraber ebeveynin makro ve mikro ilişkilerinin önemli ölçüde farklılaştığı söylenebilir.

Özel gereksinimli prematüre çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasında ebeveynler arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Annenin daha fazla ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Annenin iş yükünün fazla olması çocukla beraber daha da artmıştır. Ancak muhafazakâr ve geleneksel bir yaşam anlayışına sahip olmasına rağmen anneye bir özgürlük alanı da sunmuştur. Makro etkilerin deneyimle beraber önemli bir değişim yaşadığı görülmektedir. Öncelikle kadın olarak belirgin bir baskı altında olan annenin özel gereksinimli prematüre çocuğu için yapacağı pratiklerin sınırı yoktur. Temel amacın çocuğu daha iyi nasıl geliştirebilirim

kaygısı olan anneler arasında okuma yazma bilmeyenin okuma yazma öğrenmesi ve sanal ortama karışması bu sınırların zorlandığını göstermektedir. Ancak görüşmelerde nasıl bir yaşam modeline sahip olunursa olursun çocuğun tedavisinde bilimsel bir güvenin olduğu ortaya çıkmıştır. Sınırsız bir doktor ve hastane trafiği yaşayan çocuklar, annenin öncülüğünde ilerlediği görülmüştür. Hatta şunu da belirtmekte yarar vardır: annenin özel gereksinimli çocukla ilgilenmesinin yoğunluğu, çocuğun gelişiminde onun babadan daha bilinçli bir tutum sergilediği tespit edilmiştir. Babanın duygusal yaklaşımına karşın annenin bilinçliliği göze çarpmaktadır. Son olarak özel gereksinimli prematüre çocukların gündelik hayatlarındaki zorluklara dikkat çekmek için on üç yaşındaki bir çocuğun ebeveyni ile yaptığı bir diyalogla çalışmayı bitireceğim: Ailesiyle misafirlığe giden çocuğun asansöre binerken kendini tutması için iki tane tutacak yerinin olması ve buna sevinirken annesine keşke bizim asansörde de iki tane tutacak yer olsaydı, daha rahat tutunur, ayakta dururum diye söylemde bulunmuş... Normal insan için yok hükmünde ya da sıradan olan nesnelere onların hayatlarında ne denli önemli olduğunu ve deneyimlemeyenin asla anlamayacağı hatta ebeveynleri olarak bizim de çoğu zaman gözden kaçırdığımız noktaların olduğunu bu çalışmayı okuyan herkesin bilmesini hedeflenilmektedir.

Kaynaklar

- Alfred, S. (2018), *Fenomenoloji ve toplumsal ilişkiler*, (Çev. A. Akan ve S. Kesikoğlu). Ankara: Heretik Yayıncılık.(Orijinal yayın tarihi, 1970).
- Aykara, A. (2011). Kaynaştırma eğitimi sürecindeki bedensel engelli öğrencilerin sosyal uyumlarını etkileyen etmenler ve okul sosyal hizmeti. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 22(1), 63-84. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48450/613702>
- Berger, P. ve Luckmann, T. (2018). *Gerçekliğin sosyal inşası: Bilgi sosyolojisi üzerine bir inceleme*. (Çev. V. S. Öğütle). Ankara: Atıf Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1991).
- Bingöller, B., Şahinöz, A. ve Ayrancı, İ. (2016). The evaluation of the stimuli in the home environment of premature infants. *Turkish Journal of Pediatric Disease* 10 (2), 77-83. <http://doi.org/10.12956/tjpd.2015.143>
- Bourdieu, P., (2018), *Sosyoloji meseleleri*. (Çev. Filiz Öztürk, vd.), 3. Baskı, Ankara: Heretik Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, (1972).
- Çalış, Z., Tomar, Bozkurt, H., Altınbaş, K. ve Aydın, M. (2023). Psychosocial interventions in emergency periods of disasters. *Genel Tıp Dergisi* 33(4), 470-475. <https://doi.org/10.54005/geneltip.1186695>
- Cant, R. (1992). Friendship, neighboring and the isolated family: The case of families with disabled children. *International Journal of Sociology of the Family* 22(2), 31-50. Erişim Adresi <https://www.jstor.org/stable/23029628>
- Cooley, C. H. (2010). *Human nature and the social order*. www.abika.com
- Deniz, M. E., Dilmaç, B. ve Arıca, O. T. (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluk-sürekli kaygı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6(1), 953-968. Erişim Adresi https://www.researchgate.net/publication/344615859_Engelli_cocuga_sahip_olan_ebeveynlerin_durumluk_surekli_kaygi_ve_yasam_doyumlarının_incelenmesi
- Dikeçlilil, F. B., (2017). *Ontolojiyi hatırlamak: Sosyolojide yöntem sorunu*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Fauth, R. C., Platt, L. and Parsons, S. (2017). The development of behavior problems among disabled and non-disabled children in england. *Journal of Applied Developmental Psychology* 52, 46-58. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2017.06.008>
- Fine, M. and Asch, A. (1988). Disability beyond stigma: social interaction, discrimination, and activism. *Journal of Social Issues* 44(1), 3-21. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1988.tb02045.x>
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri*, (Çev. D. Özçetin, B. Taşdemir ve B. Özçetin). Ankara: Heretik Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, (2003)
- Goffman, E. (2016). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, (Çev. B. Cezar), 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1959).
- Goffman, E. (2018). *Toplum içinde davranmak: Etkileşimlerin sosyal düzenine dair açıklamalar*. (Çev. A. Bölükbaşı). Ankara: Heretik Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1966)
- Goffman, E. (2019). *Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (Çev. Ş. Geniş, vd.), 4. Baskı, Ankara: Heretik Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1963).
- Gözün, K. Ö. ve Çetin, A. (2015). Gelişimsel geriliği olan bebeğe sahip tanı sonrası yaşadıkları sürece ilişkin görüşlerinin ve gereksinimlerinin belirlenmesi, *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)* 7(1), 97-128. <https://doi.org/10.20489/intjecse.34518>

- Jeanes, R. and Magee, J. (2012). Can we play on the swings and roundabouts?: Creating inclusive play spaces for disabled young people and their families. *Leisure Studies* 31(2), 193-210. <https://doi.org/10.1080/02614367.2011.589864>
- Karataş, M. ve Duyan, V. (2021). Kitleleşme, sosyal kabullenme ve uyum bağlamında türkmen işçilerin deneyimleri. *OPUS International Journal of Society Researches* 18(42), 5480-5515. <https://doi.org/10.26466/opus.932531>
- Karlı, B. (2013). Toplumsal birlikteliklerde öncelikler: kabullenme ve dışlanmanın sosyo-psikolojik temelleri (Alevilik-Sünnilik Örneği), *Individual and Society Journal of Social Science* 3(6), 99-135. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/3531/48025>
- Lefebvre, H. (2016). *Modern dünyada gündelik hayat*. (Çev. I. Gürbüz). 4. Basım. İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1968).
- Link, B. and Phelan, J. (2001). Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology* 27(1), 363-385. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.363>
- McGuigan, W. M., Vuchinich, S. and Pratt, C. C. (2000). Domestic violence, parents' view of their infant, and risk for child abuse. *Journal of Family Psychology* 14(4), 613-624. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.4.613>
- Mohay, H. (2007). Premaure babies. S. Ayers, et al, (Ed.), *Cambridge Handbook of Psychology, Health and Medicine* içinde (827-830). Cambridge University Press, Cambridge.
- Neuman, L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri I*. (Çev. S. Özge). 9. Baskı. Ankara: Yayın Odası. (Orijinal yayın tarihi, 2006).
- Özkan, E., Pekçetin, S. and Temel Rüya, G. (2023). The parental occupational balance and child-parent relationship. *Online Turkish Journal of Health Sciences* 8(3), 326-331. <https://doi.org/10.26453/otjhs.1238445>
- Önal, E. (2017). Neurological in premature infants problems and watch. *Journal of Clinical Medicine Pediatrics* 9(4), 45-49.
- Sola, C. ve Diken, İ. (2008). Gelişimsel gerilik riski altındaki prematüre ve düşük doğum ağırlıklı çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 9(2), 21-36. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000124
- Tetreault, S., Lambrou, R. W. and Vezina, A. (1994). Predictors of burden in mothers of physically disabled children. *Occupational Therapy International*. 1, 65-81. <https://doi.org/10.1002/oti.6150010203>
- Wagner, H. R. (2018). *Takdim: sosyolojide fenomenolojik yaklaşım*. İçinde (7-62. Ss.). A. Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*. (Çev. A. Akan ve S. Kesikoğlu), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- World Health Organization (2023). *Born Too Soon: Decade of Action on Preterm Birth*.
- Yıldız, Y. ve Özgedey, O. (2018). *Engellinin akrabalık ve komşuluk ilişkileri: Engelli ile bakımı üstlenen aile bireylerinin akrabalık ve komşuluk ilişkileri: Yalova örneği*. İstanbul: Kitabı Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun tarih 14.03.2023 sayı 4447 ve karar 545 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
